

NIEKOĽKO POSTREHOV K VÝZVAM K OSOBNÉJ ZODPOVEDNOSTI UČITEĽA V DIGITÁLNO M SVETE POSTMODERNY

SOME REMARKS ON CHALLENGES TO BE PERSONALLY RESPONSIBLE
TOWARDS ANY TEACHER, WHO EDUCATES IN POSTMODERN
DIGITAL WORLD

KATARÍNA MÁRIA VADÍKOVÁ

Abstrakt: Príspevok je zameraný na pomáhajúci aspekt profesie učiteľa, ktorý statočne čelí výzvam roku 2020 a túži obstáť pod ich náporom nielen profesijne, ale ľudsky a morálne aj v roku 2021. Filozofická deskripcia a následná heuristika „kovidovej“ situácie v školstve na Slovensku bude znamenať podklad (prostredie), z ktorého autor nazerá učiteľstvo ako pomáhajúcu profesiu, aby mohol vyvodit' a popísať následky, ktorým súčasný učiteľ čelí. V učiteľovi hľadá a nachádza zodpovednú dialogickú osobu – toho, kto je schopný prijať následky a dôsledky svojej činnosti a im vo vlastnom mene čeliť v miere osobnej dôstojnosti. Tiež v ňom vidí niekoho, kto je vzorom mnohých. Zvláštna pozornosť je venovaná záťaži, ktorú spôsobuje presun vyučovacieho procesu do online prostredia (kyberpriestoru) a zodpovednosti učiteľa, ku ktorej je v nových podmienkach vyzývaný a ku ktorej má pozývať.

Kľúčové slová: zodpovednosť, učiteľ, kovidová situácia, školstvo, kyberpriestor, postmoderna

Abstract: Paper refers on actual ethical problems of a teacher, who bravely faces all of those challenges coming within the year 2020/2021 and tries to stand the test not only as professional, but also morally and humanly. The philosophical description and further heuristic of s. c. Covid's situation in educational system in Slovakia should be understood as a background, which is needed to stabilise the analysis of the teaching as a helping profession and to identify its consequences for teaching process as such. Teacher is defined as a responsible dialogical person – someone, who is able to take consequences and to face them in limits of own human dignity. The special attention is dedicated to enormous endurance – caused by new expectations, which are included into the new way of teaching in cyberspace and to the responsibility of any teacher, because he is not only challenging to its appeal, however he encourages others to face to its requirements.

Key words: responsibility, teacher, Covid's situation, educational system, cyberspace, postmodernity

ÚVOD

Učiteľská profesia je jednou z radu typicky ľudských pomáhajúcich profesií. Vo svojej podstate je obdivuhodným úsilím udržať líniu transgeneračného odkazu ľudstva, divokým zápasom s materiálom dejinnej udalosti, v ktorej je účinná a tiež záväzkom sebe, svojim, sebe zvereným a v nich všetkých – ľudstvu ako celku, dialogicky zdieľať civilizačno-kultúračné poznanie pre zabezpečenie lepšieho života na zemi.

Rok 2020 priniesol do učiteľskej praxe mnohé nové výzvy. Do radov pomáhajúcich profesií po celom svete adresoval výzvu k zodpovednosti za ľudskosť, ktorá je v bytostnom ohrození. Spustil transformáciu myslenia v globálnom rozmere, aby oslovil svedomie každého jedného človeka, a to práve tam, kde žije svoj životný príbeh.

Obstáť pod paľbou zmien je vždy mimoriadnou, záťažovou, až krízovou situáciou ohrozenia nielen zaužívaných štruktúr myslenia, hovorenia a konania, ale znamená radikálny zvrät v hodnotovom systéme osobného, ale i profesijného života. Dnes, podobne ako počas iných významných míľnikov v dejinách ľudstva, sa to všetko deje za pochodu, bez istenia, bez usmernenia, ale zároveň s automatickým očakávaním neomylnosti, bezchybnosti a zvýšenej výkonnosti bez ohľadu na skutočnosť, či ide o dieťa, matku, seniora, alebo či ide o profesionála ktorejkoľvek vednej disciplíny, či manuálnej zručnosti, či duchovnej alebo fyzickej disponibilít.

Z týchto dôvodov sme sa rozhodli v tomto príspevku upriamiť pozornosť na pomáhajúcu profesiu učiteľa, ktorý

statočne čelí výzvam roku 2020 a túži obstáť pod ich náporom nielen profesijne, ale ľudsky a morálne.

CIEĽ A METODIKA

Hlavným cieľom nasledujúcich etických analýz je postava učiteľa v postmodernej víchrici požiadaviek súčasnej „kovidovej“ situácie v školstve, s ohľadom na jeho možnosti, prania a túžby zostať morálnou bytosťou. Ide o náčrt, nie komplexné uchopenie problematiky, keďže je potrebné rešpektovať vymedzený publikačný priestor. Ide o prvotnú identifikáciu záťaže učiteľa zodpovednosťou a pozvanie k premýšľaniu o možnosti interdisciplinárnych riešení kovidovej situácie metodikou a v súčinnosti viacerých odvetví.

Terminologický aparát etických analýz bude ukotvený v dialogickom personalizme podľa Guardiniho, Marcela a Lévinasa a obohatený výskumami postmodernej doby podľa Baumana a Lipovetskeho. Filozofická deskripcia a následná heuristika kovidovej situácie v školstve na Slovensku bude znamenať podklad (prostredie), z ktorého budeme nazerať učiteľstvo ako pomáhajúcu profesiu, aby sme mohli vyvodiť a popísať následky, ktorým súčasný učiteľ čelí. V učiteľovi predpokladáme zodpovednú dialogickú osobu – toho, kto je schopný prijať následky a dôsledky svojej činnosti a im vo vlastnom mene čeliť v miere osobnej dôstojnosti, a tiež v ňom vidíme niekoho, kto je vzorom mnohých. Zvláštna pozornosť je venovaná záťaži, ktorú spôsobuje presun vyučovacieho procesu do online prostredia (kyberpriestoru) a zodpovednosti učiteľa, ku ktorej je v nových

podmienkach vyzývaný a ku ktorej má pozývať.

POSTMODERNÝ CHARAKTER „COVIDOVEJ“ SITUÁCIE ŠKOLSTVA NA SLOVENSKU

Covidová vlna zmien zasiahla do pilierov už pomerne rozbitého školstva na Slovensku. Prišla v čase parlamentných volieb a nástupu nového ministra školstva, ktorý ešte stačil naznačiť víziu radikálnych zmien, avšak bez konkretizácie a plánu (Pozri viac: www.noveskolstvo.sk).

Ako ukazujú niektoré výskumy (Pozri: Vadíková – Krištof, 2020; Vadíková – Krištof – Gánovský, 2019;) postmoderna v slovenskom školstve už niekoľko rokov predtým nadobúdala výrazné znaky pôsobenia tekutého zla, plošne absentovalo ocenenie sebaobetovania a pravidlá strácali účinnosť v neprehľadnej situácii výnimiek alebo výhovoriek zo zodpovednosti.

K aktuálnej postmoderne na Slovensku, tzn. identifikácii prítomnosti tekutosti zmýšľania aj v slovenskom a komparatívne v českom a v poľskom školstve, sa na jeseň roku 2019 spoločne interdisciplinárne diskutovalo na pôde Trnavskej univerzity počas kolokvia na tému Tekutá zodpovednosť na Slovensku (Vadíková – Krištof, 2020). Počas neho sa nielen teoreticky, ale aj prakticky interdisciplinárne riešili vybrané národné kauzy, a to spoločne so študentami a interdisciplinárnym zborom účastníkov. Závety kolokvia potvrdili postmodernu v slovenskom školstve a ako jediná záchrana sa určila edukácia k osobnej zodpovednosti, ktorá strhne ostatných – tzn. nevyhnutnosť rozhodnúť sa ísť

príkladom na tom mieste, kde uskutočňujem svoj životný príbeh z ktorej sa nemožno vyviecť bez zrady vlastného svedomia.

Tejto téme sa venovala pozornosť aj na tohoročnej interdisciplinárnej medzinárodnej konferencii na tému Aktuálne modely výhovoriek z osobnej zodpovednosti: Slovensko a Európa v októbri na pôde Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, ktorá zhodou okolností oslavuje v tomto roku aj 385. výročie svojho znovuzriadenia. Čiastkovým záverom konferencie bolo zistenie, že okrem zásadných znakov postmoderny trpí slovenské školstvo nadmernou byrokraciou, poddimenzovaním stavov, enormnou záťažou získavania kreditov a licencií, žiadnou finančnou motiváciou, nezmyselnou kumuláciou funkcií, politikárčením, konzumerizmom, korupciou, rôznymi kauzami, destabilizáciou štruktúr a chaosom riadenia. (Vadíková, 2020)

Zásadnou, nielen povolebnou výzvou pre školstvo na Slovensku je jeho depolitizácia (Martinkovič, 2020) a sústredenie sa na objektívne edukatívne výsledky, kontinuálne, antidiskriminačné a múdre interdisciplinárne vzdelávanie obyvateľstva. Kozmetické zmeny školstva z dielne predchádzajúcich ministrov, ktoré neriešili podstatu problému, sa javia ako chabý, ale aspoň nejaký, avšak tekutý pokus. Zaujímavo sa k veci vyjadruje renomovaný ekonóm: „Položme si otázku: koľko sme videli za posledných 27 rokov reforiem školstva? Spomínam si na strašnú vetu jedného bývalého ministra školstva, ktorý vyhlásil, že problémy školstva vyrieši trh. Dôsledky môžeme vidieť teraz. Dôsledky amatérskych, politicky

riadených rozhodnutí bez riadenej odbornej diskusie.“ (Pozri: Rozhovor Rosinu s Haluzom z 12.9. 2020)

Napriek pomerne pochmúrnej tekutej perspektíve sú na Slovensku aj ojedinelé oázy, ktoré budujú zodpovední, šľachetní a zaniietení učitelia na všetkých stupňoch vzdelávania, a to často na vlastnú päsť, s nevýraznou podporou zo zahraničia, prostredníctvom vlastných projektov a často tiež dobrovoľne nezaplatene a to aj napriek tomu, ako hlboko je učiteľská práca na Slovensku finančne poddimenzovaná (Pozri napr. iniciatívy združenia učiteľov pre učiteľov: Dobrá škola; v oblasti športu: Škola roka; ocenenie učiteľa: Učiteľ Slovenska; a je potrebné konštatovať, že je ich regionálne oveľa viac). Otázka ocenenia práce učiteľa je aj čiastočne legislatívne podchytená v Zákone 138/2019 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch, v paragrafe 56. V konečnom dôsledku, v realite praxe, však ide o tak ojedinelý úkaz, že sa doslova stráca v mori tekutých príválových vín nových a nových požiadaviek, ktorými sú učitelia častokrát nespravodlivo preťažení a nemajú síl na vlastný rast a napredovanie.

Je typicky postmoderné, že napriek tomu, že zásadným charakteristickým rozlišovacím znakom Slovenska uprostred Európy je jeho označenie ako krajiny dobrých nápadov, tvorcovia nápadov unikajú z krajiny, aby ich vôbec boli schopní dotiahnuť do konca?! a v prípade, že sa aj vrátia, zápasia s takou byrokraciou a nepochopením, že radšej na diaľku spolupracujú s dobre zabehnutými inštitúciami na zahraničných grantoch,

akoby mali renovovať ošumelé ruiny na domácej korupčne kamenitej pôde.

Kovidová situácia len umocnila tieto destabilizačné prvky v slovenskom školstve, keďže sa načas ukryli za karanténne ničnerobenie mnohých na úkor preťaženia niektorých, a najmä tých, ktorým stále záležalo a záleží na školstve Slovenska. A tak tí, ktorí pred kovidom publikovali, podávali projekty, starali sa o študentov, reálne prednášali, či učili, či zabezpečovali chod systémov a všetkého, čo mali v náplni práce, tak tí aj počas kovidu, tzn. aj keď to nebolo (zase) vidno, keďže tekutá hmľa presiakla do riadiacich orgánov, kde sa hľadá na výsledky a nie na akosť týchto výsledkov a ich adresáta. Naviac, kovidová situácia znásobila byrokratické preťaženie a množstvo úkonov, ktorými sa musí bežný vedecký pracovník prepracovať, aby vôbec mohol začať tvoriť. Existuje len málo školských pracovísk kde sa múdro zriadilo na túto činnosť špeciálne oddelenie, či vyhradilo miesto pre špeciálneho zamestnanca. Na už dovtedy preťaženého učiteľa dopadli ďalšie balvany, ktoré kumulovali jeho presilenie a následnú apatiu. Možno konštatovať, že kovidová situácia priniesla ešte viac nespravodlivosti a preťaženia zodpovedných učiteľov, ako to bolo pred ňou. Priniesla nové typy „adekvátnych“ výhovoriek zo zabezpečenia práce bez náhrad. Priniesla typicky postmoderné 'bezčasie', konzumerizmus, bezohľadnosť, atomizáciu, destabilizáciu, zlievanie kompetencií a zaťaženie prácou bez hraníc času a priestoru. Priniesla anonymitu neetického pracovného plánu, kde sa ťažko spätne dohľadá

adresát skutočnej práce, ale hneď vyskočí adresát chcenej odmeny.

Virtuálna anonymita so všetkými svojimi výhodami deidentifikácie, atomizácie, totalitarizácie, depersonalizácie a deindividuácie poskytla v realite nedostupné prostriedky amoralizácie školstva: jeden študent prezentoval viaceré identity, učitelia prestali učiť a začali informovať, nadriadení prikazovali učiť pod svojím menom svojim podriadeným, účasť online sa nedala overiť, tak ako prezenčná účasť, test písal všetkým jeden študent a v niektorých závažných prípadoch aj podplatený učiteľ samotný, známky sa zapisovali bez skúšania a odkladania testov a bez spätnej väzby, a podobne (poznatky anonymne prieskumom získané z osobnej skúsenosti rôznych typov zdrojov).

Virtuálna realita pritom pred kovidovou situáciou predstavovala vysnívaný raj možností a alternatív edukácie – ako pre študentov, tak pre vyučujúcich (rôzne formy dištančného vzdelávania boli dlhodobo žiadanou formou edukácie pre zvýšenie komfortu a efektivity pri šetrení peňazí za ubytovanie, stravu, cestovanie a pobyt v knižniciach, ak sa v rámci modulu ponúkali prístupy do virtuálnych knižníc online). V súčasnosti je stále viac nechcenou bezodnou dierou nespravodlivosti, krívd a neetického správania, keďže pre jej používanie v slovenskom školstve ešte neexistujú pevné pravidlá, dobré mravy nemá kto vymáhať (verejná mienka je nahradená virtuálnou, ktorá má úplne rozdielne mechanizmy odmeňovania a sankcií), námietky nie je komu adresovať, keďže administrátori sú natoľko preťažení, že v konečnom dôsledku sú radi, ak

system funguje a dokážu odrážať útoky hackerov z celého sveta. Etický kódex? Áno, etický kódex existuje a pre právnické osoby dokonca aj zákonné prostriedky vymáhania spravodlivosti. Ako sa však preukázalo počas riešenia káuz z oblasti školstva kolokvia Tekutá zodpovednosť na Slovensku, je rozdiel, či ho vymáhame online, alebo offline (Sámelová In: Vadíková – Krištof, 2020, s. 156 – 157 a 159 – 161; Bauman, 2017, s. 80 – 81;), kde online je zhora neuchopiteľný tekutý jav virtuálnej reality, ktorý zvládne skrotiť a usmerniť výhradne vnútorná sila jednotlivcov, ktorí sú schopní osobnej zodpovednosti.

Paradoxne však slovenské školstvo nebolo pripravené na prechod do kyberpriestoru, a to ani technicky (v prvých mesiacoch pravidelne kolabovali internetové spojenia všetkých operátorov), ani mentálne (práca na doma sa na Slovensku prekladá ako zostať doma, čo sa domnelo rovná ničnerobeniu, a to aj v prípade materskej dovolenky, nezamestnanosti, dobrovoľnej nezamestnanosti, nútenej alebo aj zaslúženej – tzn. medziročne zozbieranej dovolenky, či inej formy pracovného, alebo iného ako pracovného zaradenia). A to ani napriek tomu, že podmienky internetového pripojenia a zručností, infraštruktúra sociálnych sietí sa veľkým úsilím slovenských telekomunikačných operátorov technicky radia k vyspelejším a inovatívnejším (ak porovnáваме s Českou republikou alebo Poľskom, či Maďarskom: pozri štatistiku informačnej spoločnosti z roku 2012), a to aj napriek tomu, že rýchlosť internetového spojenia nie je porovnateľne vyššia (pozri Borkovu

správu ako dopadlo Slovensko z októbra roku 2019).

Preto nevídanou pomocou bolo v prvej a neskôr aj v druhej vlne pandémie začlenenie vzdelávania detí prostredníctvom televízie, kde boli do programu vhodne umiestňované rôzne edukatívne zaujímavé projekty, ktoré pomáhali deťom nevypadnúť z pedagogického procesu. V programe RTVS sa vyčlenila špeciálna rubrika, kde sa k vyučovaniu dalo pripojiť, ale i vrátiť (Pozri: RTVS: Televízia: Žánre: Vzdelávanie, 2020). Okrem toho vznikali spontánne viaceré detské hudobno-vzdelávacie projekty, kde súčinné vo vysielaní boli aj nešťátne televízie. Osobitým problémom bolo vzdelávanie detí v nemocniciach, detských domoch a tzv. znevýhodnených (fyzicky, mentálne, sociálne), na ktorých rôzne neziskové organizácie priebežne mysleli a spoločne s umelcami im pravidelne zabezpečovali doplnujúce aktivity tak, aby nenarušili opatrenia na ochranu zdravia.

Možno konštatovať, že na Slovensku napriek nepriaznivej situácii zatvorenia škôl počas prvej aj druhej vlny pandémie, ktoré bolo radikálnejšie a dlhodobejšie ako v okolitých krajinách sa učitelia na všetkých stupňoch vzdelávania nevzdali, ale zostali verní výzvam svojho povolania a zabezpečili výučbu v spolupráci s často skeptickými rodičmi tak, že slovenské deti neostali odrezané od možností edukačného procesu, ak mali vôľu a ich rodičia ich v učení podporili. Ako v rozhovore pre Trnavskú univerzitu uviedol Pupala (2020): profesia učiteľa koronakrízou a prerušením vyučovania v školách hlavne veľa získala. Mnohí, najmä rodičia, si začal byť vedomí, že

vyučovanie detí vyžaduje špecifické vedomosti, profesijné zručnosti a grify, ktoré len tak hocikto nevlastní a učiteľ nedokáže byť nahradený niekým, kto takúto výbavu nemá. (...) A ďalej tiež potvrdil, že „samotné obdobie prerušeného školského vyučovania a jeho prenos na dištančnú platformu bolo najväčším, najúspešnejším, najefektívnejším a najmasovejším vzdelávacím podujatím pre učiteľov, v ktorom rozvinuli svoje profesijné schopnosti pre uplatňovanie iných foriem vzdelávania, najmä vyučovanie v online prostredí alebo diferencované formy dištančného vzdelávania. Učitelia hromadne priznávajú, že nikdy sa tak nezlepšili v tejto oblasti ako práve v tomto období a to môže následne vylepšiť vzdelávanie aj v nasledujúcich rokoch. Táto skutočnosť zahanbila všetky doterajšie formálne školenia učiteľov a projekty, na ktoré tieto školenia boli viazané, pretože učitelia sa v skutočnosti a hromadne profesijne posunuli až teraz a vlastne svojpomocne a za pochodu.“

Áno, ako ho romanticky popísali už štúrovci (Chalupka, Sládkovič a iní), slovenský národ je v tomto zaujímavý – dokáže sa v kritických situáciách zomknúť a zabudnúť na minulosť a tvorivo zvládať situáciu ohrozenia. Slováci sú totiž v jadre verní a statoční, ak ide o rodinu, najbližších – hodnoty, ktoré zastávajú. Mnohí však prestali byť časom verní a podľahli lákadlám tekutého zla: konzumerizmu, deidentifikácii, korupcii, klientelizmu a stratili zmysel pre zodpovednosť, keďže dlhodobo žili v krajine, kde sa vrchnosť nezodpovedala zo svojich činov, len sa náhodne vybrali jednotlivci, na ktorých sa ťarcha presunula – tzn. v krajine, kde

presúvanie zodpovednosti (výhovorka) sa stalo kardinálnou politickou cnosťou.

V tomto zmysle považujeme za základnú výzvu pre každého učiteľa na akomkoľvek stupni vzdelávania v súčasnej dobe, aby sa zamyslel nad tým, čo je to osobná zodpovednosť, aký rozsah a dosah majú výzvy k nej zo súkromného a z profesijného hľadiska, pričom sa rozhodnúť, ako výzvam k osobnej zodpovednosti dôstojne v súčasnej zložitej postmodernej dobe dostať. Učiteľ dnešnej doby, ktorý toľko pomáha iným, totiž sám potrebuje pomoc, podporu, uznanie a ocenenie, aby sa nezlomil, ale vytrval. Vzhľadom na to považujeme tému, ktorú nastolila šéfredaktorka časopisu DAP Švamberk Šauerová nielen ako zaujímavú, ale ako alarmujúcu pre všetky pomáhajúce profesie k spoločnému úsiliu o spoločné dobro pre záchranu ľudstva, keďže, ako ukážeme, jeden bez druhého sa nezaobídeme, nezvládneme sami nič – pretože ako múdro potvrdzuje Guardini (1999) sme prirodzene dialogické osoby.

VYBRANÉ VÝZVY K OSOBNEJ ZODPOVEDNOSTI V ONLINE PROSTREDÍ A FENOMÉN 'ONLINE UČITEĽA'

Online prostredie je samo o sebe morálne neutrálne. Vzhľadom na to, že ho tvoria ľudské bytosti, preberá z nich svoju akosť a stáva sa pre nich typicky ľudským prostredím. Človek je dôstojne omylná dialogická ľudská bytosť. Žije svoj vlastný životný príbeh, čo ho robí jedinečným a umožňuje porozumieť histórii ľudstva. Nie je uspôsobený žiť v izolácii, ale v dialogike vzťahov. Ak je dialogika vzťahov zdravá, človeka

v previazaní nesie ťažkosťami života (Vadíková, 2019).

Virtuálna realita sama o sebe nie je etickým ani morálnym problémom, ale môže sa nimi stať pre človeka, ak slobodne vstúpi do kyberpriestoru a začne ju vytvárať – kultivovať, humanizovať. Zásadným rozdielom medzi realitou a virtuálnou realitou je posun uskutočňovania životného príbehu a preskupenie logiky uvažovania z racionálnej sféry do sféry mysle a do predstáv. Ide o technické zhmotnenie dávnych túžobných predstáv človeka, ktoré predpokladala veda (science-fiction, tzn. sci-fi), ale dobový technický pokrok nedokázal uskutočniť. Ide o viacvrstvový spätný chod v myslení ľudstva, ktorý neustálou verifikáciou a falzifikáciou nakoniec našiel spôsob, ako „zhmotniť svoje sny“. Predstavuje iný spôsob interakcie s okolím a je bezpečná výhradne pre tých, ktorí zvládajú (moc) nápor predstavivosti a dokážu sa jej vzoprieť natoľko, že ich nepohlí. Akonáhle strácajú kontrolu a prestávajú jasne identifikovať vlastné rozhodnutia pod svojím menom, musia sa vrátiť z kyberpriestoru do reality a silu zregenerovať.

Z týchto dôvodov sa v našom príspevku nevenujeme etickej analýze kompetencií učiteľa potrebných pre vyučovanie online – tie prenecháme odborníkovi z oblasti pedagogiky a psychológie. Heuristicky schádzame hlbšie k podstate: pozornosť upriamujeme na problém, ktorý sa v kyberpriestore postmoderne bagatelizuje a preto javí ako bezpredmetný – upozorňujeme na ohrozenie samotnej ľudskosti

vyučovacieho procesu, ktoré ma iný charakter v kyberpriestore ako v realite.

Vzhľadom na fakt, že virtuálna realita je sférou, kde sa človek uskutočňuje formou svojej mysle, poskytuje mu nekonečné variácie možností seberealizácie, kde limitom sú jedine hranice jeho fantázie. Spočiatku je človek očarený množstvom a záplavou možností, ale v určitom momente prichádza únava, tlak a záťaž, kde zvädza boj medzi túžbou po nových a nových možnostiach a uvedomením si vlastnej ohraničenosti. V prípade, že sa nechá strhnúť – stráca seba samého. V prípade, že v múdrej pokore uzná a prijme svoje hranice, môže sa rozhodnúť či vytrvá alebo načas odíde sa zregenerovať. Vo virtuálnej realite, a to aj napriek záplave replík v chate alebo pomyselným zástupom poslucháčov prejavu, alebo aj keď by bol reálne obklopený ľuďmi v čakárni, kine, či na inom reálnom mieste – vo virtuálnej realite je človek úplne a radikálne sám, je izolovaný, je vystavený náporom rôznorodých nekontrolovateľných vplyvov bez dialogiky vzťahov. Preto je vystavený nadmernému stresu a záťaži tzv. nepretržitej zodpovednosti (Grisebach, 1926), tzn. neustálemu volaniu na zodpovednosť za vlastnú ľudskosť.

Súčasná postmoderná doba (Gánovský, 2020) nás prinútila čoraz viac a viac využívať priestor virtuálnej reality nielen na zabezpečenie nevyhnutných potrieb, ale na výkon každodenných povinností, i zábavu a relax. Výhody odosobnenia a modelácie novej identity sú lákavé, zábavné, až kým vnímanie reality nepohlta natoľko, že sa už nedokážeme vrátiť späť. Nie je to iba závislosť (tam stále možno

prestáť visieť), ale plné odovzdanie vlastnej identity do dynamiky kyberpriestoru (strata seba samého). A tak je to aj v pedagogickom procese na akomkoľvek stupni vzdelávania bez ohľadu na to, či ide o učiteľa, rodiča, žiaka, pričom rozdiely medzi nimi sa vo virtuálnej realite neraz strácajú, alebo dokonca sa ich role menia bez toho, aby si to tí, ktorých sa to týka uvedomovali. V praxi potom konkrétna osoba figuruje ako online-učiteľ, ale tam nie je duchovne prítomná, budí dojem umelej inteligencie, ale tou nie je či kyborga, ktorým nie je. Ide o stav zdania, ktorým núti druhých – poslucháčov prijať jej verziu seba-prezentácie a povedzme si pravdu – neprirodzenej, umelej, nedidaktickej neomylnosti. Stav zdania je len krôčik od manipulácie so sebe zverenými alebo útek pre nimi a záväzkami voči nim. Prvotné zahrávanie sa s dôverou druhých tak môže prerásť do tvorby zlomyseľných pascí, machinácie s dátami, a tak zraňovať vzťahy a dôstojnosť nielen sebe zverených, ale v nich aj svoju vlastnú. Konzum možností, ako si uľahčiť prácu, môže vyústiť do pohltenia samotného aktéra. Tak ako Leviathan (Hobbes, 2011) požiera svoje deti, tak virtuálna realita absorbuje reálne identity. Preto je zásadnou výzvou pre kohokoľvek, kto vstúpi do virtuálnej reality hľadiť cez ňu k druhému – ku človeku a ju využiť ako prostriedok na ceste za človekom. Takto sa učiteľ môže stať anonymným 'online-učiteľom' či hologramom – zdroj informácii bez tváre, srdca a radosti.

Dnešný učiteľ musí zaangažovať veľa predstavivosti, aby nerozprával do obrazovky, s obrazovkou, ale ich transcendoval a adresoval poznanie až

ku žiakovi alebo ku rodičovi – ku tomu, s ktorým sa rozpráva. Etiketa online komunikácie ešte neprešla do pedagogickej praxe a tak často učiteľ celé hodiny hľadá iba na obrazovku plnú bezmenných prázdnych okienok, za ktorými sa ukrýva všeličo a niekedy aj nikto. Často sedí/ stojí strnulo niekoľko hodín sám vo veľkej miestnosti plnej prázdnych stoličiek, nesmie sa veľmi pohnúť, aby ho bolo na obrazovke vidno a tiež v mikrofóne počuť, musí dávať pozor, či mu je rozumieť, či nevypadlo internetové spojenie, a to všetko okrem bežnej kontroly vnímania, očného kontaktu, nie jedného, ale hneď niekoľkých poslucháčov naraz. Práca a techniky uplatnenia autority prekrýva moc virtuálnej reality nad disciplínou poslucháčov. Nepohodlie, ku ktorému vyzýva učiteľ v pohodlí domáceho prostredia, vyvoláva nevôľu, až odmietanie, rebéliu rôznych foriem a významov. Spôsobuje odklon od zodpovednosti a príklon do sféry výhovoriek a zriekania sa vlastnej identity v prospech výhod akéhokoľvek charakteru. Popasovať sa s novými typmi odmietania autority v kyberpriestore znamená dobre ho poznať, dokázať sa v ňom orientovať a mať potrebné schopnosti, ako tieto nežiadúce prejavy eliminovať. Znamená ovládať ho a zmocniť sa jeho možností ako prostriedkov určených pre konečný cieľ, ktorým je žiak, rodič alebo on sám. Vyžaduje si to prehodnotenie a transformáciu pedagogického myslenia, keďže má byť tým pre svojich zverených, ktorý „tam už bol“ (Benda, 2011). Ako píše Guardini (1997, s. 11): dôležité je rozčeriť stojaté vody, vzbudiť záujem, dať veci do pohybu, nestraťiť kontakt s realitou

a statočne žiť svoj život vo vzťahoch, ktoré v príkoriach prekvapia a v ťažkostiach nesú.

Vyučovať v kyberpriestore a stať sa 'online-učiteľom' znamená zotrvať v izolácii a zabudnúť na dialogiku vzťahov, čo predstavuje takmer nadľudskú záťaž. Preto ho je potrebné ovládnuť ako médium, využiť ako mediátora – tzn. prostredníka na zdieľanie informácie, a teda neostávať v ňom, ale ísť za horizont – k tomu, ktorému je adresované pozvanie k spolupráci na dialógu, k poslucháčovi. Výhradné zameranie sa na druhého v dialógu a jeho uprednostnenie (Lévinas, 1997) môže ako učiteľovi, tak žiakovi či rodičovi pomôcť preklenúť nástrahy kyberpriestoru a uniknúť vlnám virtuálnej reality. Vyučovací proces je dialóg, vzťahová dynamika informačných prúdov, kde jeden bez druhého nič nikto nedosiahne. Preto je možno na mieste preformulovať výzvu k osobnej zodpovednosti na pozvanie k osobnej zodpovednosti (Gánovský, 2020), aby viac trefne ako inokedy mohlo vzájomne z našich domov či tzv. homeoffice zaznievať pozvanie k spolupráci: Dúfam v Teba kvôli nám (Marcel, 1971, s. 123).

Výzva k zodpovednosti je adresovaná do vnútra rozhodovacieho procesu o tom, či čeliť následkom a dôsledkom konania a prevziať ich záťaž vo vlastnom mene. Ide o otázku po vlastnej identite a jej potvrdení (zodpovednosť), alebo zrieknutí sa jej (výhovorka). Učiteľ na akomkoľvek stupni edukácie by nikdy nemal poklesnúť na vec – médium, tzn. stať sa len prostredníkom informácie. Vo svojej dôstojnosti by sa mal pokúsiť vytvoriť dialogiku vzťahov s tými, ktorí sú mu

nablízku – o dialóg, v ktorom by akákoľvek informácia našla svoje miesto, vysvetlenie a konečné uplatnenie. V prijatí osobnej zodpovednosti by sa zbavil neľudskej záťaže nepretržitou (Grisebach, 1926), či absolútnou (Sartre, 2006) zodpovednosťou, ktorá je daňou za bezpečnú samotu, a vylúčenie zo vzťahov či splynutie s virtuálnou realitou.

Ak sa mu to podarí, nezáleží nakoľko bude technicky či metodicky vyzbrojený pri vstupe do virtuálnej reality, pretože bude hľadiť cez ňu k ľudskej tvári, a preto možno od neho očakávať rovnaký výkon činnosti ako pri prezenčnej výučbe. Zároveň by sa mu však mala priznať adekvátne odmena za podstúpenie rizika a záťaže zvládnutia tohto transcendenčného procesu ako zvláštného pedagogicko-didaktického úkonu, pretože sa od neho tiež čaká, že ním prevedie aj sebe zverených – naučí ich potrebné techniky a metodiku vysporiadania sa s novým typom vyučovacieho procesu.

ZÁVERY

Kovidová situácia priniesla množstvo výziev k osobnej zodpovednosti, ku ktorej sú pozvaní všetci – deti, žiaci, študenti, učitelia, vycho-vávateľa, rodičia i starí učitelia a každý, komu záleží na vzdelávaní ľudstva a to na tom mieste, kde žije svoj životný príbeh. Presun vyučovacieho procesu z reality prezenčného vyučovania vyžaduje venovať zvýšenú pozornosť zmapovaniu a orientácii v teréne (v kyberpriestore) na nevyhnutne pot-rebný čas, a ísť ďalej – tzn. pomyselne k tvári toho, s kým cez

daný priestor komunikujem. Kyberpriestor by mal slúžiť ako prostriedok a nie náhrada reality. Dištančné štúdium by malo byť doplnkom, a nie náhradou prezenčného štúdia. V tomto zmysle sa potvrdzuje zmysluplnosť prezenčnej výučby ako základu a zároveň dištančnej výučby ako doplnku vzdelávacieho procesu. Podľa nášho názoru, nie je zodpovedné presunúť celú váhu vyučovaného predmetu do tak nestabilného priestoru, akým je kyberpriestor, ale využiť jeho možnosti na plnenie čiastkových cieľov.

Kyberpriestor je pre človeka neprirodzeným prostredím, a preto predstavuje veľkú záťaž pre procesy súvisiace so vzdelávaním, ktorú je potrebné rešpektovať a hľadať zmiernenie jej pôsobenia na vyučovací proces. Zvládanie tejto záťaže by nemalo byť ponechané výhradne na zodpovednosti učiteľa, a to najmä v začiatkoch sieťovania prezenčnej a dištančnej formy vzdelávania, ale mal by byť s ním súčinný interdisciplinárny tím odborníkov – prinajmenšom technických špecialistov v danej oblasti. Bez technickej podpory je totiž vyučujúci okrem zabezpečenia chodu pedagogického procesu neúmerne zaťažovaný administráciou a byrokraciou, ktorá triešti jeho pozornosť a preto je niekedy takmer nemožné udržať líniu a sled jednotlivých krokov na ceste k poznaniu (útoky hackerov, vypadávanie spojenia, slabý prenos dát alebo ich strata, slabá spätná väzba a pod.). Napriek tomu predpokladáme, že aj pri zníženej technickej vybavenosti a v dôsledku zásahov nepredvídateľných nástrah do edukačného procesu, ak učiteľ prijme vyučovanie online aj s následkami

a dôsledkami, ktoré sa nedajú ovplyvniť, ale ktorým sa rozhodne statočne čeliť, dištančné vyučovanie má krátkodobo pre prijímateľa rovnaký význam ako prezenčné vyučovanie, a to aj vrátane všetkých nedokonalostí, omylov, chýb, ktoré prirodzene so sebou nesie. Vzdelávanie ako také je totiž hodnotou.

Vzhľadom na to je možné učiteľa vziať na zodpovednosť za zabezpečenie vzdelávania online, ale v limitoch, ktoré určuje kyberpriestor. Na druhej strane je dôležité, aby sa rozvíjala a upevňovala dialogika vzťahov (žiak-učiteľ; žiak-rodíč; učiteľ-rodíč; žiak-žiak; a podobne). V samote sa totiž ťažšie odoláva lákavým ponukám kyberpriestoru, ktorý prostredníctvom nich vŕahuje konzumenta viac a viac do virtuálnej reality, až ho pohltí. Je totiž jednoduchšie stiahnuť človeka z miesta, kde je mu nepríjemne – z reality bez vzťahov, do pomyselne zaujímavej ilúzie krásy a dobra umelých vzťahov. Platba je však pomerne vysoká – obeť stráca vlastnú identitu, ktorá sa triešti na mnohé, až zaniká. Predísť tomuto javu je možné len dialogikou vzťahov, a to humanizáciou kyberpriestoru ako média, ktoré umožní stretnutie tvárou tvár, ako médiá na prepojenie dvoch skutočných ľudských príbehov. Podľa nášho názoru, ak učiteľ bude počas vyučovacieho procesu online bude rešpektovať tieto výzvy k zodpovednosti za ľudskosť vyučovania, môže mu kyberpriestor v súčasnej kriticknej situácii slúžiť k dobrému. A keďže je v kyberpriestore prvý je zároveň zodpovedný za to, aby k takému používaniu výdobytkov

modernej techniky pozval a naučil aj sebe zverených.

Príspevok je čiastkovým výstupom projektu KEGA 008TTU-4 Prenos osobnej zodpovednosti ako moderný typ výhovorky a jej postmoderné riešenie.

LITERATÚRA

BAUMAN, Z. Cizinci před branami. Olomouc: Broken Books, 2017.

BENDA, F. Duchodce a duchovní život: potíže s učením. 11.5.2011 In: Krása ducha. In: Krása. In: Pro duchodce a seniory: třetí věk.cz [online: 12.2.2012] Dostupné z <http://www.tretivek.cz/201105/duchodce-a-duchovni-zivot-potize-s-ucenim/>.

BORKO, M. Pozrite si, ako dopadlo Slovensko v medzinárodnom porovnaní rýchlosti internetu. [online: 15.9.2020] Dostupné z <https://vosveteit.sk/pozrite-si-ako-dopadlo-slovensko-v-medzinarodnom-porovnanii-rychlosti-internetu/>

DRÁĽOVÁ, A. Reforma školstva ako Columbova žena. In: Denník N. [online: 15.9.2020] Dostupné z <https://dennikn.sk/blog/2039633/reforma-skolstva-ako-columbova-zena/>

GÁNOVSKÝ, M. Postmoderna ako pozvanie k osobnej zodpovednosti. In: VADÍKOVÁ, K. M. – KRIŠTOF, P. a kol. Tekutá zodpovednosť na Slovensku. Kolektívna monografia. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2020, s. 69 – 82.

GRISEBACH, E. Auf der Suche nach dem ethischen Felde der Erziehung. In: Der Kunstwart: Rundschau über alle Gebiete des Schönen ; Monatshefte für Kunst, Literatur und

- Leben -1926. [online: 13.5.2019]
Dostupné z
https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/kunstwart40_1
- GUARDINI, R. Dobro, svědomí a soustředování. Praha: Vyšehrad, 1999.
- GUARDINI, R. Životní období. Praha: Zvon, 1997.
- GUARDINI, R. Moc. Pokus ukázat cestu. Prešov: Michala Vaška, 1995.
- GUARDINI, R. Technika a člověk. Trnava: Dobrá kniha, 2001.
- HALUZA, I. Biznismen Rosina vysvětluje, prečo dala americká obchodná komora dokopy našich top ekonómov a čo vláde odkazujú. In: Denník N. [online: 15.11.2020] Dostupné z
https://e.dennikn.sk/2036999/biznismen-rosina-vysvetluje-preco-dala-obchodna-komora-usa-dokopy-top-ekonomov-aby-vlade-nastavili-zrkadlo/?ref=tema&_ga=2.66523502.1538064435.1606734652-1278395442.1596468645
- HOBBS, T. Leviatan, alebo, Podstata, forma a moc štátu cirkevného a občianskeho. Bratislava: Kalligram, 2011.
- CHALUPKA, S. Branko. Bratislava: SNDK, 1953.
- CHALUPKA, S. Valibuk. Bratislava: Q111, 2008.
- LÉVINAS, E. Být pro druhého. Praha: Zvon, 1997.
- LIPOVETSKY, G. Éra prázdnoty: úvahy o současném individualismu. Praha: Prostor, 1998.
- LIPOVETSKY, G. Hypermoderní doba. Od prožitku k úzkosti. Praha: Prostor, 2013.
- LIPOVETSKY, G. Soumrak povinnosti: bezbolestná etika nových demokratických časů. Praha: Prostor, 1999.
- MARCEL, G. Nástin fenomenologie a metafyziky naděje (s. 87 – 132). In: MARCEL, G. K filosofii na-děje. Praha: Vyšehrad, 1971.
- Morálne oceňovanie v školstve [online: 15.11.2020] Dostupné z
www.skolskyportal.sk/zriadovatel/morálne-ocenovanie-v-skolstve
- PUPALA, B. Profesia učiteľa korunou veľa získala. Rodičia pochopili, že vyučovanie vyžaduje grif. [online: 30.11.2020] Dostupné z
<https://www.truni.sk/news/profesia-ucitela-koronou-vela-ziskala-rodicia-pochopili-ze-vyucovanie-vyzaduje-grif>
- RTVS: Televízia: Žánre: Vzdelávanie. [online: 5.12.2020] Dostupné z
<https://www.rtv.sk/televizia/zanre?t=06>.
- SÁMELOVÁ, A. Moc a pravda v podmienkach Rozhlasu a televízie Slovenska. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2018.
- SARTRE, J. P. Bytie a nič. Praha: Oikoymenth, 2006.
- SARTRE, J. P. Existencializmus je humanizmus. Praha: Magnet-Press, 1995.
- SLÁDKOVIČ, A. Detvan. Bratislava: Tatran, 1969.
- SLÁDKOVIČ, A. Marína. Bratislava: SAVU, 1946.
- Štatistika informačnej spoločnosti z roku 2012 [online: 15.11.2020] Dostupné z
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Information_society_statistics/sk&oldid=146216
- VADÍKOVÁ, K. M. – KRIŠTOF, P. – GÁNOVSKÝ, M. Zborník abstraktov a materiálov pre potreby pilotnej národnej diskusie na tému Tekutá

- zodpovednosť na Slovensku. Trnava: Katedra etiky a morálnej filozofie FFTU, 2019.
- VADÍKOVÁ, K. M. – KRIŠTOF, P. a kol. Tekutá zodpovednosť na Slovensku. Kolektívna monografia. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2020.
- VADÍKOVÁ, K. M. (Ed.) Acta Moralia Tyrnaviensia X.: Osobná výhovorka dnes – výzva či výhovorka? Trnava: FFTU, 2020.
- VADÍKOVÁ, K. M. Dialogická osoba a situácia. Guardiniovska edukačná etika a situacionizmus. Kraków/Trnava: Towarzystwo Słowaków w Polsce/FFTU, 2019.
- VADÍKOVÁ, K. M. Problematika svedomia v kontexte dialogického personalizmu. Kraków/Trnava: Towarzystwo Słowaków w Polsce/FFTU, 2011.
- VADÍKOVÁ, K. M. Úloha svedomia v identifikačnom procese Slovákov po roku 1989. In: HREHOVÁ, H. a kol. Transformácia identity človeka v slovenskej spoločnosti. Trnava: FFTU, 2010, s. 118 – 144.
- VRÁNA, K. Dialogický personalizmus. Praha: Zvon, 1996.
- Webová stránka Dobrá škola In: <https://dobraskola.sk/>
- Webová stránka Nové školstvo. Portál o reforme vzdelávania <http://www.noveskolstvo.sk/>
- Webová stránka SLOVENSKÁ ASOCIÁCIA ŠPORTU NA ŠKOLÁCH – člen medzinárodnej organizácie školského športu – ISF [online: 15.11.2020] Dostupné z https://www.sass.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=634:skola-roka-vyvrcholila-slavnostnym-vyhodnotenim-tych-najlepsich&catid=35&Itemid=123
- Webová stránka Učiteľ Slovenska [online: 15.11.2020] Dostupné z www.ucitel Slovenska.sk
- Zákon č. 138/2019 Z. z. Zákon o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov [online: 15.11.2020] Dostupné <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2019-138>

KONTAKT

Mgr. Katarína M. Vadíková, PhD.
samostatný nezávislý výskumník
v odbore etika, filozofia, morálna
psychológia, sociálna práca
vadikova@yahoo.com